

Adalet Tasarımları

Talip KABADAYI*

Felsefe ve hukukun ana problemlerinden olmakla beraber çok soyut ve en kapsamlı kavramlarından birisi olan adalet kavramı, Latince hak-hukuk veya yasa anlamına gelen Jus sözcüğünden gelmektedir. Bu bağlamda “*adalet nedir?*” sorusuna düşünürler farklı farklı yanıtlar vermişlerdir. Adaleti felsefece ele almanın tek değilse de en iyi yolu kanımca belli başlı filozofların adalet tasarımlarına bakmaktır. Dolayısıyla, kimi filozofların adalet tasarımlarını kısaca sunmaya çalışarak, herkesin daha çok “*adalet*” talep ettiği ülkemizde ve genel olarak dünyada “*ilk hareket ettirici*” olarak adalet idesi üzerine felsefece düşünmemiz gerektiği bu sunumun nihai amacıdır. Zira toplumsal yaşam söz konusu oldukça adalet en önemli ve en temel erdemdir; bir arada yaşamın onsuz olmaz koşuludur.

İlk defa felsefece bir adalet tasarımının Platon’un Devlet adlı yapıtında ele alındığı görülür; bu eser adaletle başlar ve adaletle biter. Platon’un adaletle ilişkin yaptığı çözümlerinin bağlamı sofistlerle yaptığı tartışmalardır. “*Adalet gücünün işine gelendir*”; yani, hukuk sistemi güçlülerin, yöneticilerin vb... çıkarlarına hizmet etmek üzere yapay olarak tasarlanmıştır diyen Thrasymachos’a Platon’un konuşturduğu Sokrates şu can alıcı yanıtı verir:

“*adalet bir toplumda herkesin üzerine düşeni yapmasıdır*”.

Felsefede insanı ölçü alan sofistlerin her şeyin göreceli olduğu hususundaki görüşleri hak ve adalet konusunda da geçerlidir. Dolayısıyla adalet de görecelidir; ve adalet gücü ellerinde bulunduranların kişi veya kişilerin arzuları, çıkarları ve işlerine gelen her şeydir.

Platon’a göre adalet, insan ve devletin (toplumun) temel davranış kalıbıdır; adalet bu yönüyle denetleyici ve düzenleyici erdemdir. Hak, “*herkese borçlu olunanı vermektir*” diyen Platon’da adalet en üstün erdemdir ve bilgelik, cesaret, ölçülülük gibi tüm diğer erdemleri kapsar. Platon tek bir kişideki (insan ruhundaki) adaletle toplumdaki adalet arasında bir benzeşim kurar. Buna ek olarak, adalet, Platon’da ruhun farklı kısımlarının (istahlar, hazlar, irade ve akıl) uyumlu ve dengeli olmasıdır. Şu halde, kişisel ve toplumsal mutluluk adaletle dayanır. Platon’a göre, adalet idesini tam olarak sadece filozoflar kavradıkları için “*ya filozoflar yönetici ya da yöneticiler filozof olmalıdır*”.

Aristoteles’e göre adalet, tıpkı diğer erdemler gibi bir orta olandır ve adalet genel ve özel olarak ikiye ayrılır: Genel olarak adalet moral mükemmellikte özdeştir ve bu anlamda adalet diğer insanlarla ilgisinde tam erdemdir. Özel anlamda adalet “*dağıtıcı ve düzeltici*

Talip Kabadayı

adalet” olarak ikiye ayrılır. Dağıtıcı adalet ödül, onur, para, mal vb... şeylerin dağıtımı ve paylaşımıyla ilgilidir ve burada geometrik oranlamaya göre iş görülmelidir. Dağıtıcı adalet sosyal adalet de denebilir, zira dağıtıcı adalet herkesin hak ettiğini ya da payına düşeni alması için kaynakların ve görevlerin adil paylaşımını tanımlayan ilkeleri belirler. Düzeltici adalet aritmetik oranlamaya göre mevcut durumda aksayan şeyleri düzelterek veya bozulan adaleti yeniden inşa ederek ortaya çıkan adaletsizliği gidermekle ilgilidir. Düzeltici adalet hukuksal adalet de denebilir, zira düzeltici adalet günümüzdeki medeni hukuk, ceza hukuku vb... ilgilidir ve bir eşitleme, dengeyi sağlama meselesidir.

Patristik ve skolastik felsefe döneminde adaletten anlaşılan her bir kişiye hakkı olanı teslim edecek sürekli ve daimi bir iradenin olmasıdır. Adalet, bütün her şeyi içeren en kapsamlı erdemdir; buna göre, “*adil olmayan kanun, kanun değildir*”.

Thomas Aquinas hukuku ebedi hukuk, doğal hukuk, pozitif (konulmuş) hukuk ve ilahi hukuk olarak bölümlere ayırdıktan sonra, adaleti esasen tanrı tarafından vahiyyle gönderilmiş ilahi hukuka dayandırır. Buna göre adalet insanı kendisine uygun ereğe, yani nihai mutluluğa yönlendirmek ve eriştirmektir.

G. Leibniz’e göre adalet, bilgelik ve iyiliğin bir aradalığına ve uyumuna karşılık gelir. Zira, adil olmayan bir kanun, yasayı yapan ve uygulayan gücün bilgelik ve iyi istencinin eksikliğinin bir sonucudur. Adalet hem de hiç kimsenin bizden şikayetçi olamayacağı şekilde devamlı surette bir eyleme istencidir. Buna göre adalet kaynağını kimseye zarar vermemek, her bir kişiye ona ait olanı vermek, doğru ve dürüst yaşamakta bulur.

Aydınlanma çağı filozoflarına göre adalet, hukuka ve hukuk kurallarına uygun olandır.

T. Hobbes’a göre adalet, insanların yaptıkları anlaşma yasalarına uymalarıdır. Anlaşma yasalarına uymamak adaletsizliğe yol açacağı için “*kılıca dayanmayan anlaşma, anlaşma değildir*”, boştur, güvence vermez. Başka deyişle, anlaşmalar devletin zorlayıcı gücü olmadan geçersizdir; şu halde bir devlet otoritesi yoksa adalet ya da adaletsizlikten söz edilemez.

J. Locke’a göre adalet, her insanın özgür ve eşit olduğunu; bir insanın diğer bir insana zarar verme hakkının olmadığını teslim etmektir. Eş deyişle, adalet insanlığa herkesin eşit ve özgür olduğunu; hiç kimsenin bir diğer insanın sağlığına, canına, malına-mülküne, özgürlüğüne; yani, mülkiyetine zarar vermemesi gerektiğini dikte eder. Buna göre, “*adalet devletin (mülkün) temelidir*”.

D. Hume’un adalet tasarımı her şeyden önce mülkiyet hakları ve “*ahde vefa*” anlayışıyla sınırlıdır. Ona göre verilen sözleri tutup yerine getirmek adaletin olmazsa olmazıdır. Kaynağı kıtlık ve insan bencilliğinin baskın olmasında yatan adalet hem de peşinden gidilecek moral bir amaç ya da idealdir.

J.S. Mill’e göre adalet, toplumun yararına olan şeydir. Bir şeyin adaletle uygun olup olmadığını belirlemek için önce o şeyin insanlara ve topluma yararı olup olmadığına bakmak gerekir. Şu halde, yararlı olan her şey adaletli; adaletli olan her şey yararlıdır ve yararın sağlandığı yerde adalet vardır denebilir. Bir yarar sağlanmıyorsa adaletten söz edilemez. Başka türlü söylendikte, adalet kişilerin yarar, özgürlük ve haklarının teminat altına alınmasıdır.

* Yrd.Doç. Dr., ADÜ Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi

A.Smith'e göre, adalet faydaya dayalıdır ve diğer insanların kişiliğine, itibarına, malına-mülküne zarar vermeden kaçınmak ve elimizdekileri en uygun ve faydalı şekilde kullanmaktır.

J.Rawls Bir Adalet Kuramı adlı ünlü yapıtında toplumsal bir adalet anlayışını savunarak, "hakkaniyet" olarak adalet tasarımını göz önüne serer. Buna göre, adaletli bir toplumun temelinde şu iki ilke yatmalıdır: Her insan alabildiğine geniş temel özgürlükler karşısında eşit haklara sahip olmalı ve toplumsal, ekonomik vb... eşitsizlikler en çok sayıda insanın yararı gözetilerek giderilmelidir; hizmet ve konumlar, herkese, hakça bir fırsat eşitliği temelinde açık olmalıdır. Buna göre, özgürlük ve eşitlik en temel iki adalet ilkesidir.

Son çözümlemede, burada adalet tasarımlarını kısaca sunmaya çalıştığım belli başlı filozoflar, gerek özel gerekse kamusal alanda daha az adaletsizlikler yapınak için, sanırım bizden en temelde şunlara dikkat etmemizi istiyorlar: Anlaşma yasalarımız adil ve eşit olsun; bunlar herkes için eşit uygulansın; anlaşma veya sözleşmede taraflara eşit

haklarla muamele edilsin. Beni sabırla dinlediğiniz için çok teşekkür ederim. Sağ olun.

Yaralanılan Kaynaklar

- Aristotle, The Basic Works of Aristotle, (Trans. & Edit.: Richard McKeon), The Oxford University Press, New York, 1941.
- Cevizci, Ahmet, Felsefe Sözlüğü, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- Çeçen, Anıl, Adalet Kavramı, Gündoğan Yayınlar, Ankara, 1993.
- Hobbes, T., Leviathan, (çev. Semih Lim), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995.
- Locke, J., Political Writings, Penguin Classics Books, London, 1933.
- Plato, The Republic, Walter J. Black, INC, New York, 1942.
- SARP ERK ULAŞ FELSEFE SÖZLÜĞÜ (Hazırlayanlar: A.Bâki Güçlü; Erkan Uzun; Serkan Uzun; Ü.Hüsrev Yolsal), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2002, XVI+1728 sayfa.

Kamusal Alan Kavramına İlişkin Felsefi Belirlemeler

Nazile KALAYCI^(*)

Günümüzde kamusal alan kavramıyla ilgili olgusal, teorik ve kavramsal sorunlar yaşanıyor. Bir yandan münferit olaylar kavramın ülkelerin gündemlerinde tartışılmasına yol açıyor –örneğin Türkiye’de kamusal alana türbanla girilemeyeceği gerekçesiyle bu alanın neresi olduğu sorgulanıyor, böyle bir yasaklamanın insan haklarıyla ve demokrasiyle bağdaşıp bağdaşmayacağı tartışılıyor–, öte yandan sosyal bilimlerin alanında kamusal alanla ilgili bir dizi sorun yaşanıyor. Bu sorunlar genel olarak üç başlık altında toplanabilir: I- *Rasyonaliteler ve kültürel görelilik sorunu*: Bu sorun çerçevesinde insan türünün ortak çıkarına uygun evrensel bir rasyonalitenin olup olmadığı tartışılıyor ve bu tartışma küreselleşme sorununa bağlanıyor. Çünkü, ortak bir rasyonalitenin olması, kamusal alan ile özel alan arasındaki sınırların kaybolduğu günümüzde kozmopolit yurttaş temelinde ve küresel ölçekli yeni bir kamusal alanın temellendirilmesine olanak sağlayacaktır. II- *Alt-kültürlerin özgürlüğü sorunu*: Tarih içinde cinsel, etnik, ulusal, sosyal farklılıklara sahip insanların –örneğin, kadınların, işçilerin, eşcinsellerin, köylülerin vb.– dışlandığı bir yer olan kamusal alan, günümüzde alt-kültürlerin özgürlüğü sorunuyla ilişkili olarak ele alınıyor ve onların kamusal alanda temsili, özgürleşmelerinin koşulu, dahası demokrasinin şartı olarak belirleniyor.

Burada yanıtlanması gereken soru şudur: Kamusal alan eşitliklerin ve özdeşliklerin alanı olarak mı, yoksa farklılıkların alanı olarak mı belirlenmelidir? Bu soruyu yanıtlayabilmek için de kamusal alanın ilkesinin açık olması gerekir. III- Kavrama ilişkin tartışılan bir diğer konu da “özel alan” ile “kamusal alan” arasındaki mesafenin giderek daha fazla silinmesiyle ve “kütle” ya da “yığın”ın bu iki alanı da tehdit edecek şekilde gelişmesiyle ortaya çıkan “yabancılaşma”, “nihilizm”, “kütesel yalnızlık” gibi sorunlardır. Bu sorunlar “kamusal”ın işlevlerinden biri çerçevesinde ele alınmaktadır: “Kamusal” olan “ortak” olandır; bu nedenle, insanları anlamlı bir şekilde birbirlerine bağlayarak bir topluluk haline getirmektedir. Ne ki ‘büyük anlatıların sonu’ olarak ifade edilen post-modern durumun toplumsal yaşamdaki yansımaları “kamusal”ın silinmesi olmuş, böylece yukarıda sayılan sorunlar ortaya çıkmıştır. Kamusal alanın dayandırılacağı temel ne olması gerektiği yanıtlanabilirse, kaybedilen anlamın yeniden ele geçirilmesi de olanaklı olacaktır.

Ülkelerin kamuoyunda tartışılan olgusal sorunlar ve sosyal bilimlerin alanında tartışılmasına neden olan yukarıdaki sorunlar yanında başka bir sorundan daha söz etmek gerekiyor. Bu sorun, kamusal alan kavramına ilişkin belirsiz-

(*) Dr. Hacettepe Üniversitesi Felsefe Bölümü Öğretim Elemanı